

Legenda „Olandezului zburător” și spiritul interculturalismului. Însemnările unui est-european

**[The Legend of the "Flying Dutchman" and the Spirit of Interculturalism.
Notes of an Eastern European]**

Anton CARPINSCHI

***Abstract:** Conceived from the perspective of an Eastern European's experiences in academic and research environments in the Netherlands, this essay is structured around the following two hypotheses in-the-mirror. According to the first hypothesis, the legend of the "Flying Dutchman" -- an artistic transfiguration of the historical events that marked the "Dutch miracle" of the 17th century -- could be considered one of the inspiring sources of interculturalism in Dutch society. The combination of cultural and political freedom, tolerance and pragmatism, commercial-financial intelligence and skill in the science of navigation shaped the open and innovative mind of the Dutch people and, implicitly, the circumstances of the emergence and development of the spirit of interculturalism in Dutch society. In the light of these ideas, the second hypothesis claims that the stimulation of intercultural potential in a developing society – such as the post-communist Romanian society haunted by the myth of the "Myoritic drama" and the handicap of delayed modernization – requires a cognitive-behavioral project of intercultural education assumed by as many of us as possible. Correlating the two hypotheses led me through a mental experiment to design, at the end of this essay, the sketch of a possible cognitive-behavioral scenario of intercultural education articulated by combining some personally experienced types (styles) of thinking.*

***Keywords:** "The Flying Dutchman", the intercultural spirit of Dutch society, "Myoritic drama", the mental experiment, the sketch of a cognitive-behavioral scenario of intercultural education*

Două ipoteze, un experiment mental și un scenariu de educație interculturală

Conceput din perspectiva experiențelor unui est-european în mediile academice și de cercetare din Țările de Jos, acest eseu se structurează în jurul următoarelor două ipoteze-în-oglină. Potrivit primei ipoteze, *legenda „Olandezului zburător”* – transfigurare artistică a evenimentelor istorice care au marcat „miracolul olandez” din secolul al XVII-lea – *ar putea fi considerată una dintre sursele inspiratoare ale interculturalismului societății olandeze*. Combinația de libertate culturală și politică, toleranță și pragmatism, inteligență comercial-financiară și destoinicie în știința navigației a plămădit mintea deschisă și inovatoare a poporului olandez și, implicit, circumstanțele apariției și dezvoltării spiritului interculturalismului în societatea Țărilor de Jos. În lumina acestor idei, cea de a doua ipoteză susține că *stimularea potențialului intercultural într-o societate în curs de dezvoltare* – precum societatea postcomunistă românească bântuită de mitul „dramei mioritice” și handicapul modernizării întârziate – presupune un *proiect cognitiv-comportamental de educație interculturală asumat de cât mai mulți dintre noi*. Corelarea celor două ipoteze m-a condus printr-un experiment mental spre proiectarea, în finalul acestui eseu, *schitei* unui posibil scenariu cognitiv-

comportamental de educație interculturală articulat prin combinarea unor tipuri (stiluri) de gândire experiențiate personal.

Legenda „Olandezului zburător”

„Olandezul zburător”, legenda căpitanului de vas condamnat printr-un blestem să rățăcească pentru totdeauna pe mările lumii, fără să poată intra într-un port sau să-și găsească mântuirea prin moarte, m-a impresionat din copilărie. Corabia învăluită în ceață și emanând o lumină stranie, marinarii fantomatici încercând uneori să comunice cu oamenii de pe uscat îmi apăreau ca tot atâtea semne ale unei fatalități neîndurătoare. Trecut-au anii și, student fiind, am rămas vrăjit de universul romantic țesut de Richard Wagner în jurul acestei legende în capodopera sa muzicală cunoscută sub numele de „Vasul fantomă”. Legenda căpitanului olandez căutând femeia a cărei dragoste adevărată urma să-l izbăvească de blestemul diavolului care îl condamnase să rățăcească pe mare la nesfârșit pentru că jurase să navigheze în jurul Capului Bunei Speranțe chiar cu prețul vieții, își găsisse în geniul lui Richard Wagner împlinirea muzicală. Ecou al luptei omului cu forțele naturii și propriile limite, legenda „Olandezului zburător” transmite peste timp un mesaj eroico-romantic: spiritul de aventură sfidător la adresa legilor naturii și puterii divine este sortit eșecului iar pactul cu puterile demonice poate fi răscumpărat doar prin iubirea sacrificială.

Ieșind, însă, din vraja operei romantice compuse de Richard Wagner, legenda „Olandezului zburător” poate fi percepută ca *transfigurarea artistică a evenimentelor istorice care au marcat nașterea modernității și capitalismului* în ceea ce este cunoscut sub numele, „Epoca de Aur” în Țările de Jos. Denumită de istoricul Koenraad Wolter Swart „miracolul Olandez”, aceasta este epoca în care de-a lungul secolului al XVII-lea comerțul, știința, arta și puterea militară a Olandei au devenit printre cele mai prestigioase în lume. Să ascultăm, însă, vocea autorizată a profesorului Swart cu ocazia lecției inaugurale la University College London din 6 November 1967: „Noua lume a Republicii Olandeze a făcut o impresie profundă asupra opiniei educate din secolul al XVII-lea. Contemporanilor li s-a oferit spectacolul surprinzător al unei națiuni mici, proaspăt independente care juca un rol de conducere în economia și politica europeană, și se prezenta ca o putere viguroasă și o civilizație strălucitoare cu trăsături specifice. Într-o perioadă în care o mare parte a economiei continentului se afla într-o stare de relativă criză și depresie, națiunea olandeză a cunoscut o creștere prodigioasă a prosperității. În dezvoltarea sa politică, Republica Olandeză a deviat și mai clar de la norma europeană. Într-o epocă care tindea către absolutismul regal și centralizarea administrativă și în care majoritatea pozițiilor de conducere erau încă în mâinile unei aristocrații titrate, Republica Olandeză a păstrat o formă de guvernământ semimediievală, extrem de descentralizată și a fost condusă aproape exclusiv de membri ai clasei mijlocii-superioare. Pe parcursul secolului al XVII-lea, țara s-a bucurat, de altfel, de un remarcabil grad de stabilitate socială și politică, care a contrastat puternic cu conflictele civile larg răspândite și cu schimbările majore de guvernare care au avut loc în alte părți ale Europei de Vest. Arta tinerei republici poseda trăsături la fel de distinctive, în special marea sa școală de pictură, care nu era guvernată de principiile barocului și clasicismului care guvernau producția artistică în cea mai mare parte a Europei. (...). Pe de altă parte, atât străinii, cât și olandezii erau predispuși să creadă că Republica Olandeză era unică în a

permite un grad fără precedent de libertate în domeniile religiei, comerțului și politicii. Era și mai dificil să găsești vreo persoană educată în Olanda sau în alte țări europene care să nu fie convinsă de supremația olandeză în transport maritim, pescuit, comerț și finanțe internaționale. În ochii contemporanilor, această combinație de libertate și predominanță economică a constituit adevăratul miracol al Republicii Olandeze”¹.

Dar, „miracolul olandez” așa cum l-am perceput eu după colapsul regimului comunist în România și după ce am avut posibilitatea să călătoresc și să studiez în străinătate, s-a manifestat prin gândirea novatoare și predispoziția interculturală a profesorilor și cercetătorilor olandezi de a căror colaborare am beneficiat în această lungă perioadă de timp. Prilejuită de programele academice „Tempus” și „Erasmus” din anii 1990, o primă întâlnire cu spiritul intercultural al gândirii olandeze a luat pentru mine forma convorbirilor cu profesorul Jan Aart Scholte care, în acea perioadă finaliza cartea sa de referință, *Globalization: A Critical Introduction*². La vremea aceea eram familiarizat cu problematica globalizării prin lecturile din Anthony Giddens³, Richard Robertson⁴ și prima ediție din *The Globalization Reader* editat de Lechner F.J. și J. Boli⁵. Reputat cercetător al fenomenului globalizării, profesorul Scholte m-a introdus, însă, în miezul dezbaterii problemelor vizând definirea și înțelegerea acestui proces deschizător de perspective și oportunități dar, în egală măsură, generator de neliniști și incertitudini.

Atunci când i-am mărturisit deruta generată de inflația termenilor care parazitau imensa bibliografie a globalizării („mondializare”, „internaționalizare”, „universalizare”, „occidentalizare”), în spiritul novator și pragmatic al stilului olandez de gândire, profesorul Scholte mi-a prezentat o perspectivă sintetică pentru definirea și cercetarea acestui proces. Încercând să rememorez ceea ce mi s-a părut esențial în discuțiile de atunci, am înțeles că o definiție a globalizării ca „o respațializare a vieții sociale” la nivel global ar oferi o manieră sintetică și constructivă de abordare. Aceasta deoarece noțiunile de „globalitate” și „globalizare” pot surprinde creșterea actuală pe scară largă a „conectivității transplanetare” și, adesea, „suprateritoriale”. O astfel de perspectivă ar oferi un punct de pornire promițător pentru cercetare și acțiune deoarece „conexiunile transteritoriale ale globalității” sunt diferite de „conexiunile interteritoriale ale internaționalității”; „tranzacțiile transfrontaliere ale globalității” sunt diferite de „tranzacțiile deschise la frontieră ale liberalității”; „simultaneitatea și instantaneitatea transplanetare a suprateritorialității” sunt diferite de „globalitatea universalității”; „focalizarea geografică a globalității” este diferită de „focalizarea culturală a modernității occidentale”. Am mai înțeles că – deși globalizarea are unele suprapuneri și conexiuni cu internaționalizarea, mondializarea, universalizarea, occidentalizarea – nu este echivalentă cu niciunul dintre aceste concepte. Desigur, concepția despre globalizare elaborată de Jan Aart Scholte nu era prezentată ca o declarație peremptorie, ci își propunea oferirea de idei noi și interesante în stare să provoace reflecții și dezbateri ulterioare.

Anii au trecut, procesul globalizării a continuat într-o manieră explozivă, iar omenirea pândită de imense decalaje economico-financiare și îngrijorătoare conflicte politico-militare a intrat în noul mileniu pe fondul unui multiculturalism haotic generator de tensiuni și conflicte interculturale și inter-religioase. În aceste circumstanțe însecurizante pentru viața comunitară echilibrată și dezvoltarea personală normală, cercetările mele s-au îndreptat spre două direcții complementare concretizate în două cărți: evaluarea potențialului culturii recunoașterii în securizarea relațiilor interpersonal⁶ și

explorarea terapiilor cognitiv-comportamentale capabile să contracareze sindromul „minții captive” cauzator al multor maladii psiho-sociale⁷.

Pe fondul acestor preocupări în conivență cu problematica globalizării și multiculturalismului șansa a făcut ca, prin intermediul colaborării cu reputatul profesor și cercetător Huib Wursten, să aflu despre cercetările interculturale inițiate de Geert Hofstede în anii 1970 și despre remarcabilele metode analitice utilizate de Școala olandeză de psihologie cognitivă și management intercultural⁸. Mai precis, mă refer la „modelul dimensiunilor culturale ale societății” conceput de profesorul Geert Hofstede și colaboratorii săi⁹ și la „modelul celor 7 imagini mentale ale culturii naționale” elaborat de profesorul Huib Wursten¹⁰, rafinat ulterior cu ajutorul modelului celor „7 viziuni ale lumii” („worldviews”). Valorificarea acestor metode de analiză psihoculturală au stat în atenția unor cercetări de profil din România și, în particular, a propriilor mele preocupări vizând multiculturalismul, interculturalismul și stimularea potențialului intercultural în societatea românească.

Școala olandeză de psihologie cognitivă și management intercultural: ecouri în cercetările din România

Prelucrând cu ajutorul tehnicilor statistice și analizei factoriale o bază de date compatibile și eșantioane bine calibrate pe țări și culturi naționale, Geert Hofstede a proiectat un model al dimensiunilor referențiale de evaluare socioculturală prin descrierea modului în care se întrepătrund valorile culturale și comportamentele sociale. Prin identificarea unor indici valorici reprezentativi pentru configurarea profilului psihocultural al unei societăți, cercetătorul olandez a propus un instrument metodologic frecvent utilizat în cercetările din ultimele decenii. Sintetizând, indicele *distanței față de putere* descrie poziționarea societății/publicului față de puterea politică, gradul în care puterea este acceptată și urmată de oameni; indicele *individualism vs colectivism* măsoară gradul în care oamenii se îngrijesc unii de alții ca o echipă sau se îngrijesc pe ei înșiși ca indivizi; indicele *masculinitate vs feminitate* se referă la distribuția de gen a rolurilor emoționale și a valorilor culturale într-o societate; indicele de *evitare a incertitudinii* evidențiază reacția societății la viitorii posibili și situațiile imprevizibile; *indicele orientării pe termen lung/scurt* prefigurează direcția către care sunt ținute eforturile și resursele societății, modul în care se acordă prioritate proiectelor de largă respirație sau cheltuielilor curente; indicile *indulgență vs reținere* reflectă tendința oamenilor spre permisivitate și relaxarea normelor sau, dimpotrivă, spre creșterea rolului normelor și a controlului social.

Coroborând informațiile, datele și scorurile obținute printr-o serie de aplicații ale modelului dimensiunilor culturale, putem configura o imagine a profilului psihocultural al societății românești. Din perspectiva acestui model, cercetările aplicate au arătat că societatea românească prezintă un scor mare la indicele distanței față de putere, scoruri mici la indicele individualismului constructiv și la acela al emancipării de gen în viața social-politică¹¹. Aceasta înseamnă că trăim într-o societate în care traficul de influență și prejudecățile sfidează legile statului de drept iar absența selecției profesionale și mediocritatea politicienilor sfidează normele bunului simț. Conviețuim cu o clasă politică care favorizează concentrarea puterii și (re)alocarea resurselor prin relații informale, neprincipiale și nu prin distribuția funcțională și descentralizarea teri-

torială a instituțiilor de putere și administrație politică („baronii locali” și clientela politică a acestora). Conviețuim cu o clasă politică care sfidează, deseori, valoarea și comportamentul meritocratic. De aici, lanțul disfuncționalităților după 35 de ani de ineficiență economică și democrație fragilă: traficul de influență, salariile privilegiaților numiți politic în instituțiile și consiliile de administrație ale companiilor de stat multiplicată și disproporționată, „pensiile speciale” ale magistraților, mafiile profesional-ocupaționale în sectoare vitale ale societății precum sănătatea și învățământul, pericolozitatea tot mai accentuată a lumii interlope. Trăim într-o societate cu un grad ridicat de discriminare de gen și de vârstă, cu prejudecăți și rele tratamente față de femei (violența domestică, traficul de persoane, rețelele de prostituție) și persoanele în vârstă („azilele groazei”).

Valorificând contribuțiile lui Geert Hofstede și ale colaboratorilor săi, profesorul Huib Wursten a propus, la rândul său, „modelul celor 7 imagini mentale ale culturii naționale”, perceput ca un ghid de conducere și management intercultural într-o lume tot mai globalizată. Acest model arată că o înțelegere cuprinzătoare și semnificativă a culturilor naționale nu poate fi realizată prin simpla comparare a celor șase dimensiuni culturale separat, țară cu țară. „Întregul este mai mult decât suma părților !” îmi reamintea profesorul olandez într-o conversație particulară. O înțelegere cuprinzătoare a unei culturi naționale sau a alteia poate fi obținută prin gruparea țărilor pe baza combinației dimensiunilor lor culturale cuantificate în funcție de valoare. Combinând dimensiuni culturale precum, distanța față de putere, individualism *vs* colectivism, masculinitate *vs* feminitate, evitarea incertitudinii etc., Huib Wursten a identificat 7 grupuri de modele comportamentale pe care le-a numit „7 imagini mentale” deoarece fiecare grup oferă o „imagine” a modului în care modelele organizaționale care polarizează construirea unei națiuni apar în mintea oamenilor. În ultimele studii Huib Wursten a optat, însă, pentru utilizarea termenului mai sugestiv de „viziuni asupra lumii” (*worldviews*) în locul celui mai tehnic de „imagini mentale”¹².

Fiecare imagine mentală/viziune asupra lumii reunește un grup de țări care prezintă anumite caracteristici comune în privința gestionării mediului sociocultural. Descrise pe scurt, cele 7 imagini mentale/viziuni asupra lumii se prezintă astfel: 1) *Competiția* („câștigătorul ia tot”). Culturi competitive cu o mică distanță față de putere, individualism accentuat, indice de masculinitate ridicată, curaj și slabă evitare a incertitudinii (Australia, Noua Zeelandă, Marea Britanie, SUA). 2) *Rețeaua* (consensul). Culturi individualiste, cu un indice de feminitate ridicat, o mică distanță față de putere deoarece comunitatea este implicată în luare deciziilor (Scandinavia și Țările de Jos). 3) *Mașină bine unsă* (comanda). Societăți individualiste cu o mică distanță față de putere și o puternică evitare a incertitudinii, cu proceduri și reguli atent echilibrate (Austria, Germania, Cehia, Ungaria și Elveția germanofonă). 4) *Piramida* (loialitate, ierarhie și ordine implicită). Culturi colectiviste cu o mare distanță de putere și o puternică evitare a incertitudinii (Brazilia, Columbia, Grecia, Portugalia, țările arabe, Rusia, Taiwan, Coreea de Sud și Thailanda). 5) *Sistemul Solar* (ierarhie și fișe standardizate pe post). Acest grup cultural este ca Piramida, dar mai individualist (Belgia, Franța, nordul Italiei, Spania și Elveția francofonă). 6) *Familia* (loialitate și ierarhie). Culturi colectiviste cu o distanță mare față de putere, cu grupuri puternice și lideri paternaliști (China, Hong Kong, India, Indonezia, Malaezia, Filipine și Singapore, țările arabe). 7) *Japonia ca a șaptea imagine mentală* (echilibru dinamic). Modelul japonez este singular

în acest „cluster” datorită combinației unice de dimensiuni care nu se regăsește în niciuna dintre cele șase imagini mentale anterior prezentate. Japonia are o distanță medie față de putere, un individualism mediu, o evitare a incertitudinii foarte puternică și un scor ridicat al indicelui de masculinitate.

Referindu-ne la aplicarea modelului celor șapte imagini mentale/viziuni asupra lumii în cazul României, aş estima că printr-o serie de indici precum -- distanța mare față de putere, autonomia individuală scăzută, confruntarea temătoare și plină de neîncredere a incertitudinilor, distribuția nefuncțională și discriminatorie a puterii, acordarea neprincipială a recompenselor, tratamentul discriminatoriu față de genul feminin și de vârstnici -- profilul psihocultural al societății românești ar putea fi recunoscut prin ceea ce denumesc, imaginea mentală a *Piramidei birocratice nefuncționale într-o societate insuficient dezvoltată*. Cu un aparat statal-administrativ central și local supradimensionat, insuficient profesionalizat și ineficient, generat de o societate insuficient educată și dezvoltată, cu un aparat statal-administrativ incapabil, la rândul său, să genereze într-o manieră convingătoare politicile publice ale dezvoltării, ne aflăm în ultimii 35 de ani într-un cerc vicios parazitat de o corupție generalizată care derapează, adesea, în violența și pericolozitatea cercurilor interlope.

Pe fondul acestei imagini mentale/viziuni asupra lumii este interesantă apariția timidă în ultimii ani a unei tendințe pozitive. Mă refer la scorul indicelui „autonomia individului” (individualism vs colectivism) care, potrivit profesorului Daniel David, a crescut între 2015 – anul apariției cărții domniei sale, *Psihologia poporului român*¹³ – și octombrie 2023, de la 30 la 42. Această creștere, comentează într-o manieră optimistă profesorul clujean, ne apropie de pragul de 50, care ar semnifica schimbarea profilului psihocultural de la o societate colectivistă în logica unei familii extinse cu un individ aservit nevoilor grupului, la o societate a indivizilor autonomi unde grupul susține emanciparea individului. Așadar, asistăm la o schimbare cantitativă care, deși nu duce (încă) la o schimbare calitativă, forțează instituțiile naționale construite preponderent în logica individului colectivist la schimbare. De aici putem înțelege slăbiciunea și confuzia unor instituții din România aflate în faza destructurării vechilor practici colectiviste, dar care nu au asimilat încă noile practici ale indivizilor autonomi¹⁴.

Rezumând din perspectiva acestui eseu dedicat interculturalismului, transformarea „individului colectivist” în „individul autonom”, creșterea autonomiei individului în defavoarea prejudecăților de „trib” întreținute prin ignoranță, comoditate și inerție ar trebui să fie un semn de bun augur pentru stimularea potențialului intercultural al societății românești. Dar, parcă pentru a contracara impactul pozitiv al creșterii „autonomiei individului”, indicele „orientării psihoculturale” pe termen lung a scăzut în aceeași perioadă de la 52 la 36. Aceasta înseamnă, după cum arată Daniel David, că pe fondul reducerii rolului educației în succesul social pe termen lung, îndreptarea atenției spre obținerea beneficiilor facile și rapide a făcut ca o parte a populației să își exprime preferința pentru trecutul recent comunisto-ceaușist necunoscut, de altfel, de generațiile postcomuniste și nostalgic-idealizat de aceia care au profitat de populismul demagogic și „scăpările” regimului comunist. Într-o astfel de societate, cu un nivel crescut al colectivismului conservator și masificant, pe alocuri obscurantist și retrograd, inițiativele autonome și creative sunt percepute mai degrabă ca o amenințare la adresa pasivității și complicității colective.

În ceea ce privește evitarea incertitudinilor, clasa politică prezintă un nivel ridicat de evitare a reformării democratice a instituțiilor statului (micșorarea numărului parlamentarilor, renunțarea la numirile politice în funcțiile administrative, creșterea independenței sistemului judiciar), precum și unul la fel de ridicat de întârziere a reformelor vizând raționalizarea și descentralizarea teritorial-administrativă a țării. Toate aceste schimbări, atât de necesare și mult întârziate, sunt percepute cel mai adesea nu ca oportunități de dezvoltare, ci ca incertitudini și riscuri la adresa perpetuării unui aparat birocratico-etatic supradimensionat și ineficient.

Dar, ideea pe care o promovez acum este aceea că, dincolo de identificarea cauzelor deficiențelor noastre psihoculturale, o perspectivă comparativă științific elaborată ne poate inspira și stimula în proiectarea unor politici sectoriale de modernizare a economiei românești și, concomitent, de educare a competențelor și abilităților interculturale. Fiecare dintre cele șase dimensiuni ale modelului culturii naționale (Hofstede), fiecare dintre cele șapte imagini mentale/viziuni asupra lumii (Wursten) oferă sugestii interesante pentru stimularea potențialului intercultural în societatea românească. În orizontul achizițiilor Școlii olandeze de gândire interculturală, pe firul celor două ipoteze în jurul cărora se structurează acest eseu, avansează printr-un experiment mental *schijta* unui posibil scenariu cognitiv-comportamental de educație interculturală articulat prin combinarea unor tipuri (stiluri) de gândire experiențiate personal.

Cum am putea stimula potențialul intercultural al societății românești. Schița unui scenariu metacognitiv cu impact social

Trăitor în spațiul carpato-danubiano-pontic, un spațiu al îndelungatelor confruntări și interferențe economice, politice, culturale dintre Orient și Occident, plec în acest experiment mental de la presupuziția potrivit căreia *profilul psihocultural al oricărei societăți conține un potențial intercultural minimal*. Presupun, așadar, că în ansamblul principiilor și valorilor morale regăsite în trăsăturile psihice, atitudinile și comportamentele habituale ale membrilor societății românești există un anumit *quantum* de predispoziții și disponibilități orientate spre întreținerea unor relații necesare de supraviețuire/conviețuire/colaborare cu persoane și colectivități/comunități cu profile psihoculturale diferite.

Plecând de la acesta presupuziție, îmi pun câteva întrebări exploratorii. Venite din planuri și contexte diferite, aceste întrebări sunt, în primul rând, de ordin interpersonal. Iată câteva dintre acestea: ce atitudini și comportamente ar trebui să ne asumăm pentru îmbunătățirea dialogului românilor din diferitele zone ale țării: moldoveni, ardeleni, bănățeni, bihoreni, bucovineni, olteni, argeșeni, dobrogeni ? Ce atitudini și comportamente ar trebui să ne asumăm pentru îmbunătățirea percepției față de cetățenii români cu rădăcini etnoculturale maghiare, germane, evreiești, poloneze, ucrainiene, grecești, armeniești, bulgărești, sârbești, turcești, tătarești, lipovenești sau de origine rommă ? Ce atitudini și comportamente ar trebui să ne asumăm în raport cu imigranții sosiți în România în ultimele decenii: irakieni, sirieni, palestinieni, nepalezi etc. ? Cum am putea (re)actualiza anumite practici interculturale din Banat, Transilvania, Bucovina, Dobrogea întrerupte brutal în România comunistă aproape jumătate de secol ? Ce atitudini și comportamente ar trebui să ne asumăm pentru îmbunătățirea relațiilor de gen și a celor intergeneraționale în mediul privat și în mediul public din România

zilelor noastre ?

Și, acum, generalizând în plan macrosocial și politic miza dialogului intercultural, îmi pun pune o serie de întrebări acutizate de invazia armată a Federației Ruse în Ucraina și riscurile destabilizării ordinii geopolitice în Europa și în lume: cum am putea stimula potențialul intercultural în societatea românească astfel încât să reușim transformarea imaginii mentale a *Piramidei birocratice nefuncționale într-o societate insuficient dezvoltată* în imaginea mentală a *Rețelei consensuale într-o țară în curs de dezvoltare* ? Cum și în ce măsură ar putea fi contracarate prejudecățile xenofobe regășibile în mitul „dramei mioritice” și în complexul retardului istoric al modernizării României ? Cum și în ce măsură ar putea fi stimulat potențialul intercultural al moldovenilor, în particular, al ieșenilor după decenii de neglijare și întârzieri în construirea autostrăzii 8, „Autostrada Unirii” care ar lega Moldova de Transilvania, altfel spus, estul subdezvoltat de vestul dezvoltat al României ? Cum și în ce măsură ar putea fi stimulat potențialul intercultural al societății românești prin valorificarea deschiderii la Marea Neagră și modernizarea portului maritim Constanța?

Rezumând, aceste întrebări cu finalitate exploratorie atât în plan microsocial/interpersonal cât și în plan macrosocial/politic m-au condus spre un *numitor comun* potrivit căruia, stimularea potențialului interculturalității unei societăți în curs de dezvoltare în secolul al XXI-lea – societatea postcomunistă românească bântuită de mitul „dramei mioritice” și handicapul retardului modernizării – un *proiect cognitiv-comportamental de educație interculturală asumat de cât mai mulți dintre noi*. Precum se poate observa, numitorul comun identificat cu ajutorul întrebărilor exploratorii confirmă cea de a doua ipoteză avansată în acest eseu.

Corelarea celor două ipoteze-în-oglină mi-a sugerat experimentul mental pe care îl prezint în continuare. Am în vedere *schiza unui posibil scenariu cognitiv-comportamental de educație interculturală* articulat prin combinarea unor tipuri (stiluri) de gândire experiențiate personal. Inspirat de combinația unor tipuri ale gândirii la care apelăm în mod curent – direcționată/nondirecționată, algoritmică/euristică, reproductivă/innovativă, divergentă/convergentă, inductivă/deductivă, verticală/laterală, pozitivă/negativă, vigilă/autistă, realistă/magică, eficientă/ineficientă etc – schiza scenariului dezvoltării cognitive-comportamentale și educației interculturale vizează cultivarea *gândirii interogativ-călăuzitoare*, exersarea *gândirii comparativ-evaluative*, aprofundarea *gândirii problematizant-reflexive*, stimularea *gândirii dialogal-comprehensive*, intervenția *gândirii discursiv-pragmatică*¹⁵.

Sucesiunea acestor tipuri de reflecție într-un proces de „autocontrol al gândirii” surprinde succesiunea propriilor mele căutări într-un proces al gândirii care, gândindu-se pe sine, vizează ameliorarea gândirii mele de cetățean și teoretician al managementului intercultural. Pornind de la propria mea nevoie de dezvoltare cognitiv-comportamentală și interculturală, acest proiect se adresează tuturor acelor persoane conștiente de nevoia dezvoltării cognitive-comportamentale și interculturale în societatea românească. În psihologia cognitivă acest proces de „monitorizare a gândirii” a căpătat denumirea de *metacogniție*¹⁶. În fond, în măsura în care suntem conștienți de ceea ce se întâmplă în propria noastră gândire, practicăm metacogniția, altfel spus, stocăm cunoștințele și convingerile despre sine și despre ceilalți ca agenți cognitivi, despre sarcini, acțiuni, strategii și rezultatele oricărui tip de întreprindere intelectuală. Voi prezenta, în continuare, *schiza unui scenariu metacognitiv*, de fapt, un *exercițiu metacognitiv* de

dezvoltare cognitiv-comportamentală și educație interculturală.

Autoproiectul psihocognitiv avansat acum articulează o serie de tipuri ale gândirii experiențiate personal și pune în valoare interacțiunea acestora în viața cotidiană. În ceea ce privește *gândirea interogativ-călăuzitoare*, experiența mi-a arătat că interogațiile călăuzitoare deschid calea cea mai bună perspectivelor exploratorii. Însăși schița acestui autoproiect psihocognitiv și intercultural este, după cum s-a putut observa, rezultatul unui șir de interogații călăuzitoare în plan personal/interpersonal și în plan social/politic deschizătoare de perspective, problematizări și posibile soluții. Generat de propriile experiențe existențiale, profesionale, civice, un asemenea demers problematizant devine o explorare reflexiv-experiențială a orizonturilor minții în exercițiul gândirii și acțiunii.

Pe firul gândirii interogativ-călăuzitoare ajungem, mai devreme sau mai târziu, la *gândirea comparativ-evaluativă*, gândirea care evaluează prin comparații. Comparăm în mod curent și, implicit, evaluăm și categorisim rapid persoane, grupuri și situații. Astfel, în mentalul colectiv s-a statornicit de-a lungul timpului opinia că o anumită lentoare a vorbirii și chibzuință în acte a bănățenilor și transilvănenilor contrastează cu iuțeala vorbirii și rapiditatea gândirii oltenilor și muntenilor sau că locuitorii din nordul Moldovei (Bucovina/bucovinenii) sunt mai așezați și organizați decât cei din sudul Moldovei (Vaslui, Galați), sau că locuitorii din zona Carpaților Răsăriteni și a văii Siretului sunt mai destoinici decât cei din estul Moldovei și de pe valea Prutului. Privind dincolo de spațiul național, asemenea evaluări comparative au imprimat de-a lungul timpului stereotipuri în mentalul colectiv românesc vizavi de alte profiluri psihoculturale etno-naționale cu care am interacționat: ruși, ucrainieni, polonezi, unguri, evrei, italieni, germani, francezi, englezi, americani etc.

Dar, dincolo de aceste evaluări comparative empirice, aproximative, discutabile uneori, important mi se pare faptul că prin activarea *gândirii reflexiv-problematizante*, „motorul” metacogniției și, implicit, al autoproiectului cognitiv-comportamental și intercultural, putem depăși aceste inconveniente. Interogațiile călăuzitoare ne aduc în orizontul gândirii problemele, iar mecanismele reflexive reacționează, altfel spus, problematizează, caută argumente/contrargumente, soluții și variante sau corectează propriile erori. De pildă, întrebându-mă „în ce măsură am putea contracara prejudecățile naționaliste și xenofobe din societatea românească bântuită adesea de „drama mioritică?”, nu pot să nu problematizez, adică să nu mă gândesc că, fiind o expresie concentrată a profilului psihocultural al poporului român, alegoria „drama mioritică” concentrează valorile și resursele spiritualității locuitorilor plaiurilor mioritice dezvăluind, totodată, un anume deficit volitiv, slăbiciuni caracteriale generatoare de neîncredere și dezbinare, conflicte interne și conspirații mai mult sau mai puțin violente, uneori, criminale. Problematizând pe marginea versurilor *Mioriței*, genialului poem născut în folclorul românesc și a „dramei mioritice” care bântuie istoria națională, noi oscilăm deseori între afișarea penibilă a unui complex de superioritate (*protocronismul* românesc) și asumarea, la fel de penibilă, a unui complex de inferioritate (*fatalismul* mioritic/românesc). Alegoria „dramei mioritice” scoate la lumină ceva din „ADN-ul cultural” al locuitorilor spațiului de răscruce carpato-danubiano-pontic, o agitație profundă, uneori entropică, generatoare de pusee etnico-naționaliste și xenofobe care s-au manifestat de-a lungul istoriei zgomotos și dramatic, dar mereu ineficient și cu multe victime.

În pofida manifestărilor spectaculoase, retoricii naționaliste și promisiunilor îndrăznețe există în profilul psihocultural al românilor ceva care, de multe ori, moleșește elanul, dizolvă coeziunea, întunecă rațiunea. Nici pusele emoționale naționalist-fasciste ale mișcării legionare soldate cu crime și numeroase victime, nici delirul naționalist al demagogiei populiste ceaușiste soldat cu eșecul comunismului, dezordinea postcomunistă prelungită prin corupția generalizată în democrația fragilă a zilelor noastre, nici discursul lozincard-naționalist al partidului AUR, un discurs irealist din punct de vedere economico-financiar, confuz prin conținut și ambiguu prin mesajul său geopolitic nu rezistă examenului unei gândiri reflexiv-problematizante continue cuprinzând din ce în ce mai mult straturile societății.

Interogațiile călăuzitoare, comparațiile evaluative, reflecțiile problematizante sunt testate prin *gândirea dialogal-comprehensivă*, gândirea capabilă de o înțelegere profundă, cuprinzătoare, anticipativă prin transpunerea în situația celuilalt/celorlalți. Trăirea experiențelor cognitive, afective, volitive în contexte socio-culturale diferite, evaluarea situațiilor și găsirea soluțiilor prin transpunerea în situație și practica dialogului interior și a dialogului interpersonal încurajează apariția și dezvoltarea gândirii dialogal-comprehensive. Prin monitorizarea propriilor cunoștințe și reflecții, metacogniția generează un proces de autoexplorare și cultivare a minții. Explorarea conștiinței prin *eul dialogal* permite aprofundarea cunoașterii de sine și configurarea propriului profil de personalitate. Pe de altă parte, întâlnirea eului cu celălalt – evreu, german, ungar, grec, polonez, bărbat sau femeie, tânăr sau vârstnic etc – declanșează dialogul interpersonal și intercultural totodată. Întâlnindu-l pe celălalt – evreu, german, ungar, grec, polonez, bărbat sau femeie, tânăr sau vârstnic etc – eul dialogal are ocazia nu numai să-l cunoască pe aproapele, ci și să își testeze propria capacitate de înțelegere, recunoaștere și colaborare. Monitorizarea experiențelor reflexive prin conștientizarea stărilor mentale în diferite medii culturale și contexte situaționale permite explorarea conștiinței de sine și creșterea încrederii reciproce. Prin experiența întâlnirii, colaborării și conviețuirii în medii multietnice, multiculturale, multireligioase, multigen, multigeneraționale, eul dialogal poate verifica autenticitatea și profunzimea propriilor alegeri, stări și experiențe. Astfel, gândirea dialogal-comprehensivă devine un *vector al cauzalității mentale* și, implicit, un adevărat *modus operandi* al dialogului intercultural.

Dar gândirea dialogal-comprehensivă poate deveni *centrul funcțional* al unei comunități atunci când reușește coagularea modelele culturale inovatoare din respectiva comunitate cu ajutorul unor *rețele operaționale* eficiente. Ajungem, astfel, spre capătul drumului la *gândirea discursiv-pragmatică*, gândirea care valorifică discursul mental prin aplicarea acestuia în *interacțiunea comunicativă și practica socială curentă*. Aflată la întâlnirea *cunoașterii - comunicării - acțiunii*, gândirea discursiv-pragmatică operaționalizează conceptele și structurile conceptuale, verifică actele gândirii în practica discursului interactiv urmărind testarea întregului scenariu cognitiv-comportamental de educație interculturală prin activarea rețelelor operaționale în interiorul unei comunități, precum și între comunități și diversele medii politice și socio-culturale. Nodurile acestor rețele operaționale – *interacțiunile comunicative, brainstorming-urile, impactul instituțional, feedback-ul evaluative* – leagă interogațiile călăuzitoare, reflecțiile problematizante, evaluările comparate, dialogurile comprehensive, intervențiile discursiv-pragmatice, profilurile psihoculturale printr-un circuit de

idei și motivații, proiecte și acțiuni cu extensie în diferite medii politice și socioculturale.

Proiectată într-un orizont metacognitiv, schița acestui scenariu cognitiv-comportamental pledează pentru educația interculturală prin cultivarea gândirii interogativ-călăuzitoare, exersarea gândirii comparativ-evaluative, aprofundarea gândirii problematizant-reflexive, stimularea gândirii dialogal-comprehensive, intervenția gândirii discursiv-pragmatică. Așadar, mai multe interogații călăuzitoare, mai multe reflecții problematizante, mai multe comparații și evaluări judicioase, mai mult dialog și comprehensiune prin transpunerea în medii socioculturale și politice variate, mai multe interacțiuni comunicative ar consolida statutul epistemic și instituțional al scenariului cognitiv-comportamental de educație interculturală contribuind, astfel, la creșterea impactului acestuia asupra cât mai multor medii socioculturale și politice din România.

„Miracolul olandez” vs „drama mioritică”, un joc cu final deschis

Conceput în orizontul filosofiei aplicate și al achizițiilor Școlii olandeze de gândire interculturală, schița scenariului cognitiv-comportamental de educație interculturală a fost gândită în rezonanță cu specificul psihocultural al societății românești, respectiv, al comunității academice în interiorul căreia a fost proiectată. Diferit de modalitățile reproductivă, descriptive, formale, plate și repetitive mult prea prezente în documentele UE și programele organizațiilor, în cursurile, seminariile, rapoartele și documentele din ședințele noastre departamentale, un proiect/scenariu autoeducativ utilizând interogații călăuzitoare și creative, reflecții problematizante, evaluări comparative judicioase, dialoguri interioare și interpersonale cu valențe comprehensive, interacțiuni comunicative eficiente ar schimba în mod semnificativ atmosfera formal-instituțională. Un asemenea scenariu de dezvoltare cognitiv-comportamentală și educație interculturală ar putea oferi consistență și sens activității unei persoane/grup în comunitate deschizând, astfel, una dintre posibilele căi spre ameliorarea profilului psihocultural la nivel personal și societal. Desigur, un asemenea proiect/scenariu intercultural de factură epistemică (meta-cognitivă) ar trebui completat cu alte proiecte/scenarii vizând dezvoltarea cognitiv-comportamentală, ameliorarea metabolismului politic al societății românești și rafinarea politicilor interculturale din țara noastră¹⁷.

Dincolo de aceste considerente teoretico-metodologice și instituționale pentru mine rămâne, însă, gustul experiențelor interculturale acumulate de-a lungul timpului. Începând cu anii determinanți ai copilăriei și ai tinereții într-o familie multiculturală, într-un oraș multicultural, Tulcea anilor imediat postbelici și terminând cu anii maturității profesionale, contactele cu universități și profesori din Europa Occidentală, spiritul emancipator al interculturalității m-a urmărit mereu. Între coordonatele acestui *datum* tulburată de vremurile de răscruce pe care le trăim acum, miza interculturalismului în confruntarea „dramei mioritice” cu „miracolul olandez” capătă semnificația unui joc cu final deschis.

Note

¹ Koenraad Wolter Swart, (1967/1969). *The Miracle of the Dutch Republic as Seen in the Seventeenth Century*, prelegere inaugurală susținută la University College London, 6 noiembrie 1967, publicată

pentru College de H. K. Lewis în 1969.

² Jan Aart Scholte, *Globalization: A Critical Introduction*, Macmillan, London, 2000.

³ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990.

⁴ Richard Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage, London, 1992.

⁵ F. J. Lechner and J. Boli (eds.), *The Globalization Reader*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2000.

⁶ Anton Carpinschi, *Cultura recunoașterii și securitatea umană*, Editura Institutul European, Iași, 2012.

⁷ Anton Carpinschi, *Ieșind din mintea captivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020.

⁸ geerthofstede.com; independent.academia.edu > [Wursten](#).

⁹ G. Hofstede, G. J. Hofstede, M. Minkov, *Culture and Organizations. Inter-cultural Cooperation and Its Important for Survival*, Mc Graw Hill, New York, 2010, <http://geert-hofstede.com/romania.html>.

¹⁰ Huib Wursten, *The 7 Mental Images of National Culture: Leading and Managing in a Globalized World*, Hofstede Insights, 2019, sergiocaredda.eu > [Inspiration](#) > [Books](#); meprinter.com > [Inter-views](#), including results for [wursten, seven worldviews](#).

¹¹ Adina Luca, "Where Do We Stand? A Study on the Position of Romania on Hofstede's Cultural Dimensions", 2005, accesibil la alingavreliuc.wordpress.com > [2010/10](#) > [hofstede-romania-comparativ](#); Daniel David, „Profilul psihocultural al României la 105 ani de la Marea Unire. Schimbări importante între 2015 și 2023”, 2023, accesibil online prin cuvintele cheie „David & Psihologia Românilor”, [inclusiv pe acest Blog](#); Larisa Malea, "Romania's National Culture in Hofstede's dimensions through the Eurobarometer Standard 90", 2019, accesibil la journal.centruldededic.ro > [archives](#) > [2019-2](#) > [no-7-issue-1](#) > [malea](#).

¹² Huib Wursten, *Op. cit.*

¹³ Daniel David, *Op. cit.*

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Anton Carpinschi, *Ieșind din mintea captivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020; Anton Carpinschi, "Towards A Culture of Innovation. How Could The Innovative Spirit Be Cultivated in The Romanian University Environment?", în *Journal of Intercultural Management and Ethics (JIME)*, Issue No. 3, 2020, pp. 85-99.

¹⁶ John H. Flavell, "Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34 (10), 1979, pp. 906-911, accesibil la <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>.

¹⁷ asociatiaproetnica.ro > [uploads](#) > [2021/11](#) > [ghid_practic_tipar](#).

Bibliografie

CARPINSCHI, Anton, *Cultura recunoașterii și securitatea umană*, Editura Institutul European, Iași, 2012.

CARPINSCHI, Anton, *Ieșind din mintea captivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020.

CARPINSCHI, Anton, "Towards A Culture of Innovation. How Could The Innovative Spirit Be Cultivated in The Romanian University Environment?", în *Journal of Intercultural Management and Ethics (JIME)*, Issue No. 3, 2020.

DAVID, Daniel, "Profilul psihocultural al României la 105 ani de la Marea Unire. Schimbări importante între 2015 și 2023", 2023, accesibil online prin cuvintele cheie „David & Psihologia Românilor”, [inclusiv pe acest Blog](#).

FLAVELL, John H. (1979), "Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry", în *American Psychologist*, 34 (10), 1979, accesibil la <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>.

GIDDENS, Anthony, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990.

HOFSTEDE, G., HOFSTEGE, J., MINKOV, M., *Culture and Organizations. Inter-cultural Cooperation and Its Important for Survival*, Mc Graw Hill, New York, 2010,

---

accesibil la <http://geert-hofstede.com/romania.html>.

LECHNER, F. J. and BOLI, J. (eds.), *The Globalization Reader*, Blackwell Publishers Ltd., Oxford, 2000.

LUCA, Adina, "Where Do We Stand? A Study on the Position of Romania on Hofstede's Cultural Dimensions", 2005, accesibil la alingavreliuc.wordpress.com > [2010/10](#) > [hofstede-romania-comparativ](#).

- MALEA, Larisa, "Romania's National Culture in Hofstede's dimensions through the Eurobarometer Standard 90 (2018)", 2019, accesibil la journal.centrulededic.ro > [archives](#) > [2019-2](#) > [no-7-issue-1](#) > [malea](#)

ROBERTSON, Richard, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage, London, 1992.

SCHOLTE, J.- A., *Globalization: A Critical Introduction*, Macmillan, London, 2000.

SWART, Koenraad Wolter, *The Miracle of the Dutch Republic as Seen in the Seventeenth Century*, prelegere inaugurală susținută la University College London 6 noiembrie 1967 și publicat pentru College de H. K. Lewis în 1969.

Wursten, Huib, *The 7 Mental Images of National Culture: Leading and Managing in a Globalized World*, Publisher: Hofstede Insights, 2019, accesibil la sergiocaredda.eu > [Inspiration](#) > [Books](#); meprinter.com > [Interviews](#), including results for [wursten, seven worldviews](#).